

FRANCÚZSKY EKONOMICKÝ ŠTRUKTURALIZMUS A JEHO VPLYV NA VÝVOJ EKONOMICKÉHO MYSLENIA¹

ANDREJ PŘÍVARA² – MAGDALÉNA PŘÍVAROVÁ³

The French Economic Structuralism and its Influence on the Development of Economic Thought

Abstract: *This paper characterizes the main features and orientation of the research carried out by the representatives of the French economic structuralism. It deals with the core findings of its leading figure F. Perroux, namely his criticism of orthodox neoclassical economics, his attitude towards Keynesian economics, as well as his vision of a broader economic theory, which stems from the holistic approach. Attention is also paid to Perroux's contribution to development of spatial economics, regional politics and economic deficiency. Last but not least, the paper mentions the influence of French economic structuralism on development policies implemented in most of the countries that had come out of colonialism, and a certain renaissance of this economic thought in the form of neo-structuralism.*

Keywords: *power, structure, new conception of the economy, domination, regional policy*

JEL Classification: B 52, F 02, F 21, J 31

¹ The present paper is one of the outcomes from the work on the VEGA research project No. 1/0014/16: *International migration of highly qualified workforce in the context of globalisation process and formation of the knowledge economy.*

² Ing. Andrej Přívvara, PhD., University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1, 852 35 Bratislava, e-mail: andy.privara@gmail.com

³ Prof. Ing. Magdaléna Přívarová, CSc., University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1, 852 35 Bratislava, e-mail: magda.privarova@gmail.com

Úvod

Všeobecná spoločenská atmosféra vo Francúzsku po druhej svetovej vojne nebola naladená na kurz liberálnych ekonomických konceptov. Tým sa vytvorila živná pôda nielen na šírenie keynesovstva, ale aj štrukturalizmu.

Štrukturalizmus je chápaný jednak ako smer, ktorý integruje viacero spoločenských vied dohromady, a jednak ako metóda skúmania v oblasti spoločenských vied. Pôvodne sa termín štrukturalizmus začal používať vo filozofii.⁴ Neskôr sa rozšíril aj do jazykovedy, avšak najväčší ohlas dosiahol v antropológii a v sociológii, a to vďaka dielam Clauda Léviho Straussa (1908 – 2009).

Francúzsky antropológ Claude Lévi-Strauss sa zaoberal skúmaním jazyka, spoločenského života, náboženstva a mytológie v jednotlivých kultúrach. Skúmal predovšetkým rodinný a spoločenský život spoločenských skupín bez písma. Dospel k záveru, že tieto spoločenské skupiny riešia príbuzenstvo oveľa viac ako naša civilizácia. Príbuzenstvom riešia náležitosť k skupine. Podľa biologických zväzkov sa členovia rozčleňujú do vopred určených kategórií a tým stanovujú každému jedincovi jeho miesto v spoločnosti.⁵

⁴ Hlavnými predstaviteľmi štrukturalizmu vo filozofii sú Michel Paul Foucault a Louis Althusser.

⁵ V roku 1986 bol Claude Lévi-Strauss pozvaný na prednáškový pobyt do Japonska. Texty jeho prednášok, ktoré predstavujú syntézu jeho predchádzajúcich výskumov, boli neskôr publikované. Rezonujú v nich najmä tri hlavné myšlienky.

Prvou je, že západná civilizácia definuje samú seba ako civilizáciu pokroku. Iné civilizácie, ktoré sa k jej ideálu pripojili, si mysleli, že západná civilizácia musí byť jej vzorom. Zdieľali názor, že veda a technika budú stále napredovať a to zaisťujú ľuďom viac možností a šťastia. Udalosti 20. storočia však tieto názory veľmi spochybnili. V dôsledku ustavične rastúcej spotreby je nutné produkovať stále viac a viac, čím je ľudstvo vťahované do kolobehu, ktorý sa v podstate nedá v súčasnosti zastaviť. Preto by sa západná civilizácia mala inšpirovať vzormi z iných kultúr. Najmä z tých, ktoré sú veľmi skromné a ktorými tak dlho opovrhovala.

Druhou dôležitou myšlienkou je, že rôznosť kultúr treba považovať za prirodzený jav. V súčasnosti totiž možno pozorovať snahu o splyvanie kultúr. Zabúda sa však pritom na to, že pokrok čerpá práve z rôznorodosti spoločenských skupín. Ak spoločenské skupiny splynú v jeden celok, v akúsi svetovú civilizáciu, potom bude nemožné objavovať riešenia problémov z vonkajšieho prostredia a pokrok sa bude spomaľovať.

Napokon treťou dôležitou myšlienkou je autorov názor, že Japonsko je pre západnú civilizáciu fascinujúce nielen pre jeho technický pokrok a ekonomické úspechy, ale hlavne pre jeho schopnosť vyrovnávať sa Západu bez zrieknutia sa svojich špecifických charakteristík a hodnôt. [5].

1 Všeobecná charakteristika francúzskeho ekonomického štrukturalizmu

V povojnovom období sa vo francúzskom ekonomickom myslení objavujú snahy využiť štrukturálnu metódu skúmania aj na analýzu ekonomických javov a procesov. Takto vzniká nová ekonomická škola, tzv. ekonomický štrukturalizmus.

Jeho predstavitelia sa usilovali o rozšírenie hraníc ekonomickej teórie a o vyššiu mieru použiteľnosti jej záverov pre hospodársku prax. Za predmet skúmania ekonomickej teórie považujú správanie sa a vzájomné vzťahy ľudí združených do sociálnych skupín na základe rovnakého postavenia a záujmu. Takto poňatý predmet bádania sa snažia uchopiť ako celok, ktorý má zmysel sám osebe. Časti, z ktorých sa skladá, majú zmysel len vo vzťahu medzi sebou navzájom a vo vzťahu k tomuto celku [14, s. 353 – 354].

Francúzski štrukturalisti sa opierali o makroekonomický prístup, ktorý je francúzskemu ekonomickému mysleniu blízky už od čias F. Quesnaya.⁶ Pokúšali sa vytvoriť interdisciplinárnu dynamickú makroekonomickú teóriu, ktorá by umožnila prierezový rozbor časovo a priestorovo určeného celku. Ich skúmanie zahŕňalo aj neekonomické sféry, predovšetkým sféru sociálnu. Súborny takto sformovaných rôznych štruktúr potom tvoria jednak abstraktné ekonomické systémy a jednak konkrétne ekonomické režimy.

Na základe štruktúr a ich zmien sa francúzski štrukturalisti pokúsili vysvetliť dynamiku ekonomických javov a procesov v krátkom a v dlhom období, resp. mechanizmus fungovania ekonomiky, pričom sa sústreďovali na tie vzťahy medzi sociálnymi skupinami, ktoré súvisia s technicko-ekonomickými procesmi výroby a rozdeľovania národného dôchodku. Zaoberali sa roz-

⁶ Spočiatku sa ekonomická veda rozvíjala ako jeden celok, bez rozlišovania jej štruktúrnych častí – mikroekonómie a makroekonómie. Bola to práve neoklasická ekonómia, ktorá sa zamerala na skúmanie len jednej zo štruktúrnych vrstiev ekonomických vzťahov, a to na mikroekonomické vzťahy. Francúzske ekonomické myslenie sa vyznačuje, okrem iného, svojou blízkosťou k makroekonomickému prístupu, dôkazom čoho je nielen francúzsky ekonomický štrukturalizmus, ale aj teória ekonomickej nerovnováhy (usilujúca sa o vybudovanie mikroekonomických základov makroekonómie) či teória regulovania.

deľovaním príjmov medzi sociálnymi skupinami v závislosti od vlastníctva výrobných faktorov (funkcionálna teória rozdeľovania). Toto rozdeľovanie má vplyv na rozvrstvenie príjmov medzi jednotlivcov, resp. domácnosti.

Predstavitelia francúzskeho ekonomického štrukturalizmu dôsledne rozlišujú vládu a štát. Štát chápu ako inštitúciu, ktorá vytvára pravidlá hry a dohliada na ich dodržiavanie, zatiaľ čo vláda je strategickým ekonomickým hráčom na trhu. V krátkom období ovplyvňuje vláda rozdeľovanie príjmov prostredníctvom daní a transferov. V dlhom období vplyva na rozdeľovanie špecifických tovarov, akými sú zdravotná starostlivosť, vzdelanie a pod. [2, s. 181].

Medzi hlavných predstaviteľov francúzskeho ekonomického štrukturalizmu patria F. Perroux (1903 – 1987), Jean Weiller (1905 – 2000), Jean Marchal (1905 – 1995) a jeho žiak Jacques Lecaillon (nar. 1925). Okrem územia Francúzska sa ekonomický štrukturalizmus výraznejšie prejavil len v dvoch krajinách Latinskej Ameriky (v Argentíne a v Brazílii), a to najmä zásluhou Raula Prebisha (1901 – 1986), ktorý vlastne ďalej rozvíjal dielo F. Perrouxa.

Jean Weiller bol uznávaným odborníkom na medzinárodnú ekonómiu. Nadviazal na Perrouxove myšlienky týkajúce sa dominantných stratégií veľkých firiem pôsobiacich v medzinárodnom rozsahu. J. Weiller vyslovuje názor, že stratégie transnacionálnych korporácií môžu zmať zámery tak jednotlivých vlád, ako aj medzinárodných organizácií.

Weiller využíva vo svojom bádání empirický a štatistický prístup, ktorý mu umožňuje skúmať opakujúce sa súvislosti a ekonomické zákony, vychádzajúc z pozorovania a zo spracovania údajov. Svoju pozornosť sústreďuje na skúmanie štruktúry výmenných vzťahov, aby odhalil určité nerovnováhy alebo štruktúrne krízy.

Predmetom jeho osobitného teoretického záujmu sú USA a Európa. Hľadá odpoveď na nasledujúce otázky: Aký je americký národný záujem a ako sa to odráža na jeho medzinárodnom správaní? Na akom stupni európskej in-

tegrácie sa treba zastaviť? Pokiaľ až treba koordinovať hospodárske politiky členských štátov?

V rámci teoretických koncepcií francúzskeho ekonomického štrukturalizmu hrala významnú úlohu teória rozdeľovania národného dôchodku, autormi ktorej boli J. Marchal a J. Lecaillon. V roku 1958 vydali svoje spoločné dielo „Rozdeľovanie národného dôchodku“. Obidvaja autori vidia v rozdeľovaní v ekonomicky vyspelých krajinách tému, ktorá stojí v centre sociálnych konfliktov. Rýchlo sa rozvíjajúci kapitalizmus robí z rozdeľovania pridanej hodnoty kľúčovú tému rovnovážnej akumulácie. Marchal i Lecaillon vychádzajú z predpokladu, že jednotlivé sociálne skupiny sa snažia (prostredníctvom rastu cien i miezd) maximalizovať svoj podiel na vytvorenom národnom dôchodku. Odmietajú však neoklasickú teóriu rozdeľovania vychádzajúcu z hraničnej produktivity a namiesto nej ponúkajú svoju vlastnú teóriu. Podľa nej procesy rozdeľovania na národnej úrovni zahŕňajú:

- integráciu sociologických faktorov,
- zohľadňovanie vývoja inštitúcií a správania ekonomických subjektov,
- „novú sociálnu ekonómiu, ktorá nie je jednoduchým apendixom mechaniky množstiev, ale všeobecnou teóriou v mene človeka“ [8, s. 39 – 40].

2 F. Perroux – vedúca osobnosť francúzskeho ekonomického štrukturalizmu

F. Perroux zohral vo vývoji ekonomickej teórie po druhej svetovej vojne veľmi dôležitú úlohu. Na jeho formovanie mali vplyv najmä J. A. Schumpeter (ktorý bol jeho učiteľom) a Chamberlin (od ktorého prevzal predovšetkým kritiku hypotéz dokonalej konkurencie). Perroux vytvoril a viedol l'Institut de Sciences Économiques Appliquées (ISEA), ktorý bol dlhý čas hlavným centrom ekonomického výskumu vo Francúzsku. Redigoval tiež časopis *Économie appliquée*, v ktorom vychádzali články šíriace Keynesovo učenie vo Francúzsku.

Perrouxove práce sa vyznačujú holistickým prístupom, ktorý si vyžaduje skúmať ekonomické javy v úzkej súvislosti s inými podsystémami sociálneho organizmu [6, s. 322]. Podľa Perrouxa má totiž ekonomická teória sledovať dva ciele – jednak musí správne pochopiť ekonomickú realitu a jednak musí na ňu pôsobiť (transformovať ju). Keďže ekonomické subjekty uskutočňujú svoje rozhodnutia v určitých historických podmienkach, t. j. v danom právnom a inštitucionálnom rámci, ekonomická teória, ktorá chce správne porozumieť ekonomickej realite, nemôže byť separovaná od ostatných spoločenských vied.

2.1 Perrouxov postoj k neoklasickej a keynesovskej ekonómii

Neoklasický model všeobecnej ekonomickej rovnováhy je založený na predpoklade existencie malých ekonomických jednotiek (domácnosti a firmy), ktoré sú cenovými odberateľmi, t. j. nemôžu určovať ceny, musia ich jednoducho akceptovať. Preto na zmenu cien musia reagovať prispôbením množstvami. Vďaka dokonalej informovanosti všetkých subjektov na trhu je možné uskutočňovať všetky transakcie pri rovnovážnych cenách a vďaka pružnosti cien je možné tiež dosiahnuť plné využitie všetkých výrobných faktorov. Peniaze sú redukované na počítaciu jednotku. Tento statický systém vedie k dosiahnutiu súladu optima individuálnych jednotiek s celkovým optimom.

Perroux má voči neoklasickému chápaniu fungovania ekonomiky, založenému na neklasickom modeli všeobecnej ekonomickej rovnováhy, silné výhrady. V práci *Ekonómia 20. storočia*, ktorá predstavuje syntézu jeho heterodoxných výskumov, ich vyjadruje takto: „Moderná ekonomika je natoľko zložitá, že nie je možné, aby existoval jediný princíp regulovania vo forme klasického modelu. Moderná ekonomika sa musí odpútať predovšetkým od tradičných schém v mene realizmu. Treba uznať, že moderná ekonomika je svetom organizácie“ [11, s. 423].

Perroux nie je proti využívaniu nástrojov neoklasickej ekonómie v ekono-

mickej analýze. Požaduje však, aby boli zasadené do realistického prostredia. Čiže, jeho výhrady voči neoklasickej ekonómii sa týkajú v prvom rade jej hypotéz, ktoré nezodpovedajú žiadnej realite.

Perroux ďalej vyčíta neoklasickej ekonómii fakt, že umŕtvuje aktivitu ekonomických subjektov. Walrasov model všeobecnej ekonomickej rovnováhy totiž uvažuje s identickými jednotkami, ktoré nielenže nedokážu ovplyvniť ceny, ale nie sú schopné ani ovplyvňovať sa navzájom. Tento statický model pozostáva z malých jednotiek, ktoré vylučujú existenciu štruktúry a štruktúrnych zložiek (odvetvia priemyslu, regióny, sociálne skupiny).

Perroux vyčíta neoklasickej ekonómii aj jej abstrahovanie od moci. Podľa neho, ekonomické kontrakty a výmenné vzťahy sú začlenené do zložitých sietí moci. Moc je teda nerozlučne spojená s ekonomickou aktivitou, a preto ju nemožno jednoducho eliminovať z ekonomickej analýzy.

Takýto prístup neoklasickej ekonómie je pôvodcom teoretickej dichotómie, ktorá vyúsťuje do protikladu medzi štátom a trhom. V neoklasickej koncepcii sa moc redukuje na verejnú moc, zastrešovanú štátom; to je oblasť politického. Trh a pôsobenie trhového mechanizmu zase tvoria oblasť ekonomického. Suma sumárum, ekonomické a politické sú navzájom oddelené touto jednoduchou dichotómiou. Štát musí dohliadať na to, aby mohol trhový mechanizmus fungovať bez porúch. Čiže politické je len strážnik ekonomického. Uvedená redukcia sa podľa Perrouxa završuje modelom dokonalého trhu, ktorý je založený na veľmi nepravdepodobných hypotézach.⁷ V tomto momente politické prenecháva úplne svoje miesto ekonomickému, ktoré vládne úplne samo.

Perroux nebol ani zástancom keynesovskej ekonómie. Na jednej strane síce uznáva, že Keynes pochopil podstatu zlyhávania trhovej ekonomiky za-

⁷ Uvedená kritika modelu dokonalej konkurencie (napriek tomu, že samotná neoklasická ekonómia sa ho pod ťarchou oprávnenej kritiky zo strany viacerých ekonomických škôl de facto zriekla) slúži Perrouxovi na objasnenie podstaty teoretickej dichotómie, vyúsťujúcej do protikladu medzi štátom a trhom.

loženej na moci kapitálu, na druhej strane mu však vytyka jeho ahistorický prístup a abstrahovanie od existencie štruktúr.

Na rozdiel od predstaviteľov neoklasicko-keynesovskej syntézy sa Perroux nedomnieva, že keynesovská teória má všeobecnú platnosť. Keynesov model, založený na pôsobení investičného multiplikátora, bolo možné úspešne aplikovať len v určitých historických podmienkach a len v ekonomicky vyspelých krajinách, vyznačujúcich sa rozvinutým bankovým a fiškálnym systémom, ako aj armádou dobrovoľne nezamestnaných, pritom však kvalifikovaných pracovníkov. Nemožno ho však využiť v podmienkach rozvojových krajín.

Nezamestnanosť v rozvojových krajinách nie je spôsobená nedostatočným agregátnym dopytom, ale je dôsledkom nedostatku elementárnych výrobných zariadení a vyškolených pracovníkov. Rozvojové krajiny nedisponujú ani rozvinutým peňažným a kapitálovým trhom, a preto zmena úrokovej miery neumožňuje mobilizovať voľný kapitál, tak ako je to v ekonomicky vyspelých krajinách. Ani ďalší predpoklad keynesovského modelu, podľa ktorého má prebytok exportu nad importom podobné dôsledky ako dodatočné investície, nie je v prípade rozvojových krajín splnený. Pre ne je vhodný skôr prebytok importu vo vzťahu k exportu, pretože pomáha zvyšovať ich kapitálovú vybavenosť. Uvedené dôvody privádzajú Perrouxa k záveru, že mechanizmus investičného multiplikátora nemôže v podmienkach rozvojových krajín pôsobiť až do úplného vyčerpania, a preto Keynesov model platí len vo veľmi špecifickom prípade, v historickej situácii analogickej situácii Veľkej Británie v 30. rokoch 20. storočia [12, s. 91].

2.2 Perrouxova vízia ekonómie

Perrouxovo dielo je syntézou ekonómie a sociológie. Perroux sa preto neuspokojuje s Robbinsovým vymedzením predmetu skúmania ekonomickej teórie, ktoré je uvedené azda vo všetkých učebniciach ekonómie a podľa kto-

rého ekonomická teória študuje ľudské správanie ako vzťah medzi cieľmi a vzácnymi zdrojmi, ktoré majú alternatívnu možnosť použitia. Perroux navrhuje vlastnú, originálnu definíciu predmetu skúmania ekonomickej teórie, tzv. „ekonómie (v službách) človeka“, podľa ktorej je „ekonómia človeka chápaná ako ekonómia každého človeka a všetkých ľudí. Ekonómia každého človeka znamená, že je akceptovaná celá ľudská bytosť, aj s jej egocentrizmom, v štruktúrach, ktoré sú úplne otvorené a nie vopred predurčené, takých, ktoré nie sú prekážkou realizácie toho, čo táto osoba považuje za svoje konečné hodnoty: buď idey (spravodlivosť, pravda), alebo transcendentná viera. Ekonómia všetkých ľudí znamená ekonómiu všetkých živých bytostí“ [11, s. 708].

Neskôr túto svoju definíciu dopĺňa takto: „Ekonómia je také usporiadanie ľudských vzťahov, ktoré prináša výhody pre každého a pre všetkých prostredníctvom využitia vzácných zdrojov, ktoré sú spoločensky aproximatívne kvantifikovateľné“ [12, s. 36].

Perrouxova definícia predmetu skúmania ekonomickej teórie sa od Robbinsovej definície líši z dvoch dôvodov. Po prvé preto, lebo zdôrazňuje vzťahy medzi ľuďmi a nie vzťahy medzi ľuďmi a bohatstvom. A po druhé preto, lebo sa v nej uvažuje so spoločenským charakterom kvantifikácie vzácnosti. Robbinsova definícia vychádza z ortodoxného neoklasického prístupu, ktorý redukuje ekonomiku na ceny a množstvá navzájom spojené na trhoch. Skúma sa vlastne idealizovaná trhovú ekonomiku v glorifikovanej forme, vo svete slobody a rovnosti, s vylúčením moci. Spoločenská vzácnosť, ktorá je vytváraná a udržiavaná inštitúciami, ostáva mimo zorného uhla jej analýzy.

Perrouxova originálna vízia ekonómie stavia človeka do centra skúmania ekonomickej vedy. Na rozdiel od neoklasickej ekonómie predpokladá, že človek nie je len jednoduchým pasívnym ľudským atómom, ale je aktívnou jednotkou schopnou modifikovať svoje prostredie, čiže správanie iných aktívnych jednotiek, s ktorými je vo vzájomnom vzťahu.

V Perrouxovej koncepcii je totiž každý ekonomický subjekt považovaný za nositeľa energie. Ekonomické subjekty však nie sú homogénne (ako je to v neoklasickej ekonómii). Naopak, sú rozdielne. Líšia sa nielen výškou dôchodku, ale aj svojimi charakterovými vlastnosťami. Rôzne subjekty disponujú rozdielnym množstvom energie, a to v závislosti od takých faktorov, akými sú kultúra alebo postavenie daného subjektu v spoločenskej hierarchii [12, s. 96].

Podľa Perrouxa každý ekonomický subjekt vynakladá svoju energiu v určitej ekonomickej jednotke. Môže ňou byť napríklad podnik. Výdaj energie sa ukončí v okamihu, keď daný ekonomický subjekt dosiahne sledovaný cieľ alebo v okamihu, keď ho dočasne zastaví prekážka zo strany iného subjektu [12, s. 97].

Proces nastoľovania rovnováhy považuje Perroux za výslednicu výmeny energií a aktivít medzi ekonomickými subjektmi. Samotnú rovnováhu pokladá za výnimočnú situáciu, ku ktorej dochádza vtedy, keď sa energie zmeny približujú k nule. Navyše, takáto situácia nemusí byť nutne paretovsky optimálna [13, s. 129].

2.3. Ekonomický priestor, póly rozvoja a ekonomická zaostalosť

F. Perroux sa zapísal do dejín ekonomického myslenia nielen ako autor originálnej vízie ekonómie, ale sa zaslúžil aj o isté obohatenie a spresnenie jej pojmového aparátu.

K takýmto pojmom patrí predovšetkým koncept ekonomického priestoru.⁸ Perrouxovi predchodcovia vychádzali z Weberovho chápania ekonomického priestoru⁹ a rozumeli ním určitú vzdialenosť, ktorú treba pri ekonomickej čin-

⁸ Na Perrouxovo poňatie ekonomického priestoru sa dodnes odvolávajú všetci regionalisti. Možno povedať, že Perroux ním položil základy novej ekonomickej disciplíny.

⁹ Alfréd Weber bol nemecký ekonóm, popredný predstaviteľ teórie lokalizácie, ktorá sa všeobecne považuje za predchodkyňu priestorovej ekonomiky. Weber sa na začiatku 20. sto-

nosti prekonávať a ktorú možno vyjadriť príslušným množstvom kilometrov.

Perroux v práci „L'Europe sans rivages“ [9] píše, že geografický priestor, ktorý možno vymedziť geonomickými vzťahmi medzi bodmi, čiarami a plochami, nemá nič spoločné s ekonomickým priestorom. Tento „možno definovať ekonomickými vzťahmi, ktoré existujú medzi ekonomickými veličinami“ [9, s. 127]. Na rozdiel od geografického priestoru je ekonomický priestor abstraktný a mnohorozmerný. Vzďialenosti, ktoré v ňom nachádzame, nie sú vzdialenosťami vo fyzickom slova zmysle a teda ich nemožno vyjadriť v kilometroch. Sú to vzdialenosti ekonomické, ktoré sa vyjadrujú hodnotovo, v peniazoch. Svoju definíciu ekonomického priestoru Perroux veľmi vhodne dopĺňa názornými príkladmi, keď uvádza, že ekonomickým priestorom malého Švajčiarska je celý svet a obdobne platí, že aj ekonomický priestor Európy značne presahuje jej vlastné územie.¹⁰

Pojem pól rozvoja je súčasťou širšie koncipovanej Perrouxovej teórie dominancie. Jej základnou premisou je téza o nerovnosti ekonomických subjektov. Podľa nej subjekty v súčasnej kapitalistickej trhovej ekonomike nie sú si rovné, ako to predpokladala ortodoxná neoklasická ekonómia. Z tohto dôvodu medzi ekonomickými subjektmi existujú okrem konkurenčných vzťahov, s ktorými uvažuje neoklasická ekonómia, aj ďalšie typy vzťahov. Daná ekonomická jednotka môže s inou ekonomickou jednotkou súperiť, kooperovať, ale môže jej aj vnútiť určité správanie. V poslednom z uvedených prípadov sa prejavuje efekt dominancie, keď dominantná firma má na ostatné subjekty na trhu taký vplyv, ktorý tieto nie sú schopné eliminovať.

Neskôr Perroux spojil svoju teóriu dominancie s teóriou ekonomického rastu a aplikoval ju na problémy usporiadania ekonomickej činnosti v priestore. Takto vybudoval teóriu pólov rozvoja.

ročia zaoberal teóriou lokalizácie priemyslu, ktorá sa v tom čase sústreďovala na hľadanie optimálneho umiestnenia pre firmu, ktorá sa chce implantovať v prostredí, na ktoré sama nemá žiadny vplyv.

¹⁰ Možno konštatovať, že moderná priestorová ekonomika si bez výhrad osvojila Perrouxov koncept ekonomického priestoru.

Jeho teória ekonomického rastu je založená na myšlienke, že rast sa neobjavuje všade naraz.¹¹ Prejavuje sa v bodoch, v póloch rastu, a to s rôznou intenzitou. Šíri sa rôznymi kanálmi a s rôznymi konečnými efektmi pre národné hospodárstvo ako celok [11, s. 143]. Pólom rozvoja je tzv. hnacia ekonomická jednotka. Môže ňou byť firma, priemyselné odvetvie alebo súbor odvetví. Takáto jednotka neustále zvyšuje svoje vstupy a výstupy, čím súčasne vyvoláva zvyšovanie vstupov a výstupov ostatných jednotiek, s ktorými ju spájajú ekonomické vzťahy. Vytvára tým impulzy na ich rozvoj. Na rozdiel od hnacej firmy či odvetvia sa potom tieto ostatné firmy označujú prívlastkom hnané.

Podľa teórie pólov rozvoja je ekonomický rozvoj chápaný ako výslednica pôsobenia hnacích jednotiek na hnané. Teória pólov rozvoja názorným spôsobom ukazuje ako v danom ekonomickom priestore hnacia jednotka rozhodujúcim spôsobom ovplyvňuje toky tovarov, peňazí, služieb, určuje orientáciu ekonomickej činnosti a tým aj rozmiestnenie infraštruktúry, kapitálu a obyvateľstva do mestských aglomerácií. Čiže ukazuje, ako sa utvára priestorová štruktúra ekonomickej činnosti [4, s. 142].

Sám Perroux aplikuje teóriu pólov rozvoja predovšetkým na výskum ekonomickej zaostalosti krajín tretieho sveta. Vo viacerých svojich prácach dokazuje [napr. 10], že svetová ekonomika sa nevyvíjala na základe konkurencie rovnocenných partnerov, ale pod vplyvom národných ekonomík, ktoré sa postupne stali dominantnými. Podľa neho „história rodiaceho sa kapitalizmu, ako o tom svedčí história kapitalizmu v plnom rozkvetu, nie je vôbec bojom medzi veľkým počtom jednotiek rovnakej dimenzie, rovnakej sily a porovnateľných ekonomických aktivít. Je históriou centier, ktoré sa postupne stávajú dominantnými a ktoré dostávajú pod svoj vplyv celé regióny sveta a relatívne pasívne jednotky“ [11, s. 126].

Podľa Perrouxa rozvojové krajiny zdedili štruktúru, ktorá im bola vnútená

¹¹ Myšlienku o tom, že rast sa neobjavuje všade naraz, neskôr akceptovali aj iní ekonómovia. Teória polarizovaného rozvoja je však nerozlučne spojená s menom F. Perrouxa.

zahraničím ako jeden z efektov dominancie. Táto štruktúra je deformovaná.¹² Reštrukturalizácia predpokladá uplatnenie stratégií, ktoré sú schopné zmierňovať „štrukturálne vplyvy“. Takouto stratégiou môže byť substitúcia dovozu, diverzifikácia exportu alebo hľadanie bodov na vhodné zapojenie sa krajiny do svetového obchodu.

Perroux sa domnieva, že rozvojové krajiny by sa nemali úplne uzatvárať voči zahraničiu, ale by mali hľadať optimálnu úroveň otvorenosti svojich ekonomík. Za jeden z najťažších problémov, ktoré si musia vyriešiť, je problém definovania „optimálnej proporcie medzi zdrojmi pod národnou kontrolou a zdrojmi, pri ktorých národ z pohľadu vlastnej výhody akceptuje, aby boli viac či menej pod cudzou kontrolou“ [13, s. 260].

Na to, aby rozvojové krajiny mohli modifikovať existujúce proporcie v ekonomike (ktoré sú výsledkom vplyvov zahraničných štruktúr) a aby mohli nastoliť svoje vlastné štrukturálne preferencie, musia byť schopné modifikovať svoje silové vzťahy so zahraničím. To bude závisieť predovšetkým od posilnenia ich domácej ekonomiky, ktoré im umožní znížiť vonkajšiu závislosť a zmobilizovať sa voči zahraničnej konkurencii.

3 Prínos francúzskeho ekonomického štrukturalizmu a neoštrukturalizmu k ekonómii rozvojových krajín

V 50. a v 60. rokoch 20. storočia sa štrukturalistické teórie stávajú inšpiráciou pre stratégie rozvoja predovšetkým v krajinách Latinskej Ameriky, ale tiež v mnohých afrických a ázijských krajinách. Predstavitelia štrukturalizmu zaoberajúci sa ekonómiou rozvojových krajín sa začali stretávať a publikovať v rámci Ekonomickej komisie pre Latinskú Ameriku (CEPAL)¹³, ktorá bola vytvorená pri OSN v roku 1948. Jej úlohou bolo analyzovať ekonomické

¹² Prejavom deformácie ekonomickej štruktúry rozvojových krajín je napríklad existencia duálnej ekonomiky, kde popri sebe (paralelne) existuje moderný a archaický sektor. Tento jav je v rozvojových krajinách veľmi častý.

¹³ CEPAL – Commission Économique pour l'Amérique Latine.

podmienky regiónu ako celku a poskytovať relevantné odporúčania pre hospodársku politiku. Prvým riaditeľom CEPALU bol argentínsky ekonóm Raul Prebisch. Práve okolo neho sa v rámci CEPALU začala formovať latinskoamerická škola štrukturálnej ekonómie.

3.1 Raul Prebisch a Prebischova-Singerova hypotéza

R. Prebisch bol výrazne ovplyvnený Perrouxovou teóriou pólov rozvoja. Analyzoval vzťahy medzi ekonomickou perifériou a vyspelými ekonomikami, najmä ekonomické vzťahy medzi krajinami Latinskej Ameriky a USA [14, s. 359].

Turbulentný vývoj v 20. storočí znamenal odklon od Ricardovej teórie komparatívnych výhod. J. Love vo svojej práci upozorňuje na to, že Prebisch prestáva vidieť v tejto teórii kľúč, ktorý zabezpečí dostatok miest a stabilný ekonomický rast v krajine, ktorá na jednej strane stratila exportných partnerov v dôsledku udalostí, ktoré sa odohrali na Západe, avšak na druhej strane bola nútená urýchliť produkciu tých tovarov, ktoré dovážala a uchovať si tak istú hospodársku stabilitu. Prestáva sa spoliehať na trh a na obchodné vzťahy s ostatnými štátmi [7, s. 53].

Prebisch preberá tiež Perrouxovu terminológiu, keď delí krajiny na centrá a periférie. Krajiny Severu, t. j. bohaté európske krajiny, ku ktorým sa neskôr priradila aj severná Amerika, využívali „chudobné“ kolónie ako zdroj lacnej pracovnej sily a nerastných surovín.

Ten istý historický proces akumulácie kapitálu mal za následok na jednej strane rozvoj a na druhej strane ekonomickú zaostalosť, tým, že vyprodukoval svetový systém s „centrom“, pozostávajúci z ekonomicky vyspelých krajín, a „perifériu“, zloženú z ekonomicky zaostalých krajín. Výrobné štruktúry centra sú homogénne a diverzifikované, zatiaľ čo na periférii sú heterogénne a špecializované na výrobu niekoľkých základných výrobkov. Vzťahy me-

dzi týmito dvoma skupinami, alebo medzi centrom a perifériou, sú vzťahmi dominancie zo strany centra a závislosti zo strany periférie, takže z ekonomického hľadiska sú rozvojové krajiny závislými ekonomikami. Postupným získavaním nezávislosti malo dôjsť k zlepšeniu situácie v kolonizovaných krajinách. Nestalo sa tak a tieto krajiny sa stali akýmsi tretím svetom, silne závislým od svojich niekdajších materských krajín.

Fungovanie svetovej ekonomiky a medzinárodného obchodu prispieva k reprodukcii tejto závislosti prostredníctvom nerovnej výmeny, ktorá umožňuje ekonomikám centra získavať rentu vyprodukovanú v krajinách periférie. Podľa Prebisha sú výmenné relácie (terms of trade) pre rozvojové krajiny nepriaznivé. Vo svojich prácach konštatuje neustále zhoršovanie výmenných relácií medzi surovinami exportovanými rozvojovými krajinami a hotovými výrobkami, ktoré tieto krajiny importujú. Navyše, medzinárodný obchod vedie k prehĺbovaniu ekonomických nerovnováh v rozvojových krajinách, a to v dôsledku štrukturálnych rozdielov medzi ekonomikami centra a ekonomikami periférie. Ak v ekonomicky vyspelých krajinách sú zisky z produktivity istým spôsobom prerozdeľované medzi jednotlivé ekonomické subjekty, v rozvojových krajinách k takýmto efektom nedochádza, a to v dôsledku takých štrukturálnych faktorov, akými sú situácia na trhu práce a monopolné ceny centra.

Organizácia trhu práce sa v krajinách periférie značne líši od situácie v krajinách centra. V obdivoch skupinách krajín platí, že vo vzostupných fázach ekonomického cyklu mzdy rastú. Avšak v čase útlmu v ekonomicky vyspelých krajinách neklesajú tak prudko (najmä vďaka existencii odborov). V krajinách periférie sú však obyvatelia (ak nerátame poľnohospodárstvo) obyčajne zamestnaní vo firme, ktorá má na danom území charakter monopsonu a pracovníci nie sú odborovo organizovaní, preto ich mzda zaznamená v období kríz oveľa prudší pokles. Z tohto dôvodu sa negatívne efekty ekonomického útlmu prejavia hlavne v krajinách periférie.

Prebisch vo svojich prácach analyzoval aj problém monopolných cien,

ktoré sú charakteristické pre hotové výrobky krajín centra. Na druhej strane platí, že rozvojové krajiny majú málokedy monopol na určitú surovinu, a preto musia súťažiť s okolitými krajinami a snažiť sa ponúknuť danú surovinu čo najlacnejšie.¹⁴

Na základe svojich analýz sformuloval Prebisch, v tom istom čase ako nemecký ekonóm Hans Singer, hypotézu, ktorá je v ekonomickej teórii známa pod názvom Prebischova-Singerova hypotéza.¹⁵ Táto vychádza z premisy, podľa ktorej sú krajiny vyvážajúce suroviny v medzinárodnom obchode v nevýhode voči krajinám vyvážajúcim priemyselné výrobky. Dôvodom tohto ich nevýhodného postavenia je dlhodobé zhoršovanie výmenných relácií periférie, a to v dôsledku prebiehajúceho technického pokroku, ako aj v dôsledku vyspelejších inštitúcií v krajinách centra. To znamená, že ak chcú krajiny periférie dovažovať rovnakú hodnotu priemyselného tovaru, musia vyvážať stále väčší objem surovín. Takýmto spôsobom sa nerovnováha medzi krajinami centra a periférie neustále prehľbuje. Samotný medzinárodný obchod iba napomáha roztváraniu cenových nožníc medzi chudobnými a bohatými krajinami.

Na základe svojej hypotézy Prebisch odporúčal rozvojovým krajinám, aby vo svojej zahraničnoobchodnej politike využívali protekcionizmus. Východisko zo situácie ekonomickej zaostalosti rozvojových krajín, ktorú medzinárodná deľba práce a medzinárodný obchod ešte sťažujú, videl v zahájení procesu industrializácie, ktorý by bol stimulovaný štátom. Napriek tomu, že hlavnú úlohu v naštartovaní procesu rozvoja a industrializácie pripisuje štátu, zdôrazňuje tiež úlohu súkromného sektora v tomto procese [3].

¹⁴ Preto boli snahy vytvoriť akúsi ochranu cien surovín v čase kríz, a to v podobe inštitúcie, ktorá by dohliadala na cenovú stabilitu. Diskusie na túto tému prebehli už v rámci konferencie v Bretton Woods v roku 1944. O pár rokov neskôr sa konala konferencia v Havane, na ktorej sa podarilo dosiahnuť vznik Medzinárodnej obchodnej organizácie (International Trade Organization), úlohou ktorej bolo zamedzovať výkyvom cien surovín. Reálny vplyv tejto medzinárodnej organizácie bol však zanedbateľný.

¹⁵ V roku 1950 uverejnil Raul Prebisch v publikácii OSN článok pod názvom „The Economic Development of Latin America and its Principal Problems“. V tom istom čase publikoval aj Hans Singer článok v časopise *American Economic Review* s podobnou tematikou, ktorý nazval „The Distribution of Gains between Investing and Borrowing Countries“.

Prebischova analýza, ako aj analýzy iných zástancov latinskoamerického štrukturalizmu sa stali základom stratégie substitúcie dovozu, známej pod názvom industrializácia dovozom. V priebehu 60. rokov 20. storočia sa realizovala vo viacerých rozvojových krajinách. Jej cieľom bolo začať proces industrializácie, ktorý by vďaka ochrane domáceho trhu umožnil rozvojovým krajinám vyrábať výrobky, ktoré predtým dovážali z krajín centra.

Záver

Francúzsky ekonomický štrukturalizmus bol inšpiráciou pre politiky rozvoja uskutočňované vo väčšine krajín, ktoré sa zbavili kolonializmu. Základom týchto politík bola industrializácia (ako substitúcia dovozu) a masívne zásahy štátu do ekonomiky. V súvislosti s neúspechom politík rozvoja, ako aj v súvislosti s rozmachom liberálneho prúdu ekonomického myslenia sa štrukturalizmus ocitol na okraji záujmu.

V priebehu 90. rokov 20. storočia však dochádza k akejsi renesancii štrukturalizmu, ktorá je známa pod názvom neoštrukturalizmus. Podnetom k tomu, aby sa štrukturalisti pokúsili skonštruovať nový model rozvoja, bol jednak neúspech liberálnych politík štrukturalného prispôsobenia a jednak zosilnenie globalizačných procesov vo svetovej ekonomike.

Pokiaľ ide o globalizáciu, neoštrukturalisti sú za otváranie sa ekonomík, ale toto musí byť sociálne zodpovedné. Domnievajú sa, že liberalizácia medzinárodného obchodu môže síce prispieť k ekonomickému rastu, avšak bez energetickej prerozdelenovej politiky nie je zaručené prerozdelenie jej plodov spravodlivým spôsobom [1].

Literatúra

- [1] ASSIDON, E. 2004. *Le renouvellement des théories économiques du développement: la pensée de la CEPAL entre mondialisation et développement*. Bordeaux: Université

Montesquie, 2004.

- [2] DI-FILIPO, A. 2009. *Latin American Structuralism and Economic Theory*. In: *CEPAL Review*, 2009. Vol. 998, No 8.
- [3] EHRHARAT, C. 2004. *La relation entre l'Etat et le marché dans le développement économique: l'expérience latinoaméricaine*. Paris: Publisud, 2004.
- [4] LACKO, R. 1969. *Náčrt vývinu priestorovej ekonomiky*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1969.
- [5] LÉVI-STRAUSS, C. 2012. *Antropologie a problémy moderního sveta*. Praha: Karolínium, 2012.
- [6] LISÝ, J. a kol. 2003. *Dejiny ekonomických teórií*. Bratislava: IURA EDITION, 2003.
- [7] LOVE, J. L. 1980. Raul Prebisch and the Origins of the Doctrine of Unequal Exchange. In: *Latin American Research Review*, 1980. Vol. 15, No 3.
- [8] MARCHAL, J. – LECAILLON, J. 1958. *La Répartition du revenu National*. Paris: Éditions Génin, Librairie de Médecins, 1958.
- [9] PERROUX, F. 1954. *L'Europe sans rivages*. Paris: PUF, 1954.
- [10] PERROUX, F. 1955. *Trois outils d'analyse pour l'étude du sous-développement*. In: Cahiers de l'ISEA, série F, No 1/1955.
- [11] PERROUX, F. 1969. *L'économie du XXe siècle*. Paris: PUF, 1969.
- [12] PERROUX, F. 1981. *Pour une philosophie du nouveau développement*. Paris: Aubier, Les presses de l'UNESCO, 1981.
- [13] PERROUX, F. 1982. *Dialogue des monopoles et des nations*. Grenoble: PUG, 1982.
- [14] SOJKA, M. a kol. 2010. *Dějiny ekonomických teórií*. Praha: Havlíček Brain Team, 2010.